

## Sărăcăcianii.

### Studiu asupra unei populațiuni românești grecizate.

„La littérature émet souvent l'opinion que les Saracatsans sont des Aromounes grécisés, mais nulle part on n'a essayé de le prouver“.

(Carsten Höeg, *Les Saracatsans*. I. p. 76).

In lucrarea mea *Români Nomazi*, publicată în acest volum, tratând despre viața păstorească la Aromâni, am lăsat la o parte pe Sărăcăcianii. Ei nu puteau intră în sfera cercetărilor mele, mai întâi, pentru că Sărăcăcianii, a căror origine românească a fost deseori pusă în discuție, fără să fi fost pe deplin lămurită, astăzi vorbesc grecește, prin urmare, după limbă ei nu mai sănt Aromâni, al doilea, fiindcă, în afară de câteva grupe răzlețe de Sărăcăcianii ce am cunoscut în Macedonia, restul și mai ales cei din Epir, unde ei se găsesc în număr mai mare, îmi erau necunoscuți.

Acum însă avem o lucrare fundamentală asupra acestei populațiuni nomade, datorită Tânărului învățat danez Carsten Höeg și într-o insă putem găsi tot materialul de trebuință din domeniul etno-linguistic în virtutea căruia am putea vorbi cu mai multă siguranță despre legăturile lor de origine cu păstorii nomazi aromâni.

Lucrarea lui Höeg intitulată: *Les Saracatsans, une tribu nomade grecque*, publicată în două volume (I. Étude linguistique précédée d'une notice ethnographique. II. Textes (contes et chansons, Vocabulaire technique, index verborum)), deși începuse să apară în cursul anului 1925, mie nu mi-a fost accesibilă decât în 1926, după apariția volumului II. Însă în vremea aceasta *Români Nomazi* ieșiseră de sub tipar. Astfel încât eu n-am putut vorbi nici măcar în treacăt despre o lucrare de care măș fi putut servi în multe privințe

Și dacă, acum, după publicarea lucrării mele, în cele ce urmează, încerc să vorbesc despre Sărăcăcianii, aceasta o fac numai

din motivul că tocmai din expunerea făcută de Höeg, spre a dovedi originea lor grecească, eu m'am convins că ei reprezintă o veche populațiune românească grecizată.

In privința aceasta Höeg nu trebuia să se mulțumească numai cu expunerea materialului etno-linguistic adunat din viața Sărăcăcianilor. Pentru aflarea originii lor, el trebuia să mai țină seamă și de mediul ambient. În acest scop el trebuia să mai studieze și legăturile lor cu celelalte populațiuni balcanice cu ocupațiune pastorală. Intre acestea, în primul rând veneau Aromâni, mai ales că originea lor aromânească fusese relevată mai de mult de istorici și etnografi savanți ca Jireček, Iorga, Thalīoczy și alții. Din acest punct de vedere, cunoașterea populațiunilor românești din sudul Peninsulei Balcanice, în latura ocupațiunii lor cu păstoritul și cărvănăritul, i-ar fi fost de neapărată trebuință pentru rezolvarea problemei ce-și puse. Însă Höeg prea puțin s'a interesat de acest lucru. După ce a strâns materialul linguistic și etnografic, foarte prețios pentru cunoașterea vieții actuale a Sărăcăcianilor, s'a apucat să studieze într'un capitol special, originea lor, ținându-se numai de puținele informațiuni ce a avut asupra antichității grecești. În modul acesta el a ajuns să vorbească despre Sărăcăciani, ca despre o populațiune suspendată în aer, fără nici o contingență cu celelalte populațiuni balcanice.

Ceea ce a trecut cu vederea autorul, vom încercă să completăm noi. Din acest punct de vedere, lucrarea lui Höeg ne este foarte prețioasă, întru cât ea ne pune la îndemână un material bogat, cules din viața Sărăcăcianilor, cu ajutorul căruia, noi, ajutați și de cunoașterea vieții păstorești la Aromâni, vom încercă să lămurim chestiunea despre originea Sărăcăcianilor.

### **1. Viața nomadă a Sărăcăcianilor și răspândirea lor în Peninsula Balcanică.**

Sărăcăcianii, ca și Fărșeroții și o parte dintre Gramusteni, sănt păstori care duc o viață nomadă. Nomadismul lor constă, după cum ne lămurește Höeg, în aceea că „ils n'habitent pas les mêmes endroits pendant toute l'année et qu'ils n'ont pas de domiciles fixes ni pour l'été ni pour l'hiver; chaque printemps et chaque automne ils sont donc obligés de se construire des huttes nouvelles et ils ne se croient pas tenus de revenir chaque

année au même endroit". Acest fel de migrații autorul îl numește „seminomadisme“. Orice nume i-am da, el se deosebește de transhumanță. În lucrarea mea mai sus citată am arătat că nomadismul la păstorii noștri, înfățișându-se sub o formă de civilizație oarecum mai înaintată, trebuie separat de nomadismul populațiunilor de stepă. Dar întru cât în mutările lor la iernatec sau la văratec se asociază și grupul uman, iar la reîntoarcere, de cele mai multe ori ei nu revin la locurile de unde au plecat — „ils ne se croient pas tenus de revenir chaque année au même endroit“ — aceste mutări, fie chiar periodice, nu mai sănt mișcări de transhumanță. Ele iau caracterul unei mișcări nomade, în înțelesul arătat mai sus<sup>1</sup>.

Suirea Sărcăcianilor la munte sau coborârea lor la șes se face după cum ne lămurește Höeg la fel ca și la păstorii aromâni: primăvara ei pleacă cu turmele la munte în luna Mai, iar toamna se coboară la câmp, în regiunile de lângă mare sau în Tesalia, în luna Octombrie. Cum ajung în locurile în care vor să se aşeze, mai întâi ei întind niște corturi făcute dintr-o ţesătură de lână groasă, pe care le numesc *tende*, aşa cum le numesc și păstorii aromâni, d. pă aceea își construiesc colibe.

Dacă corturile sănt identice cu acelea ale păstorilor aromâni, în schimb, colibele lor se deosebesc. Anume, pe când Să-

<sup>1</sup> În recensiile făcute asupra lucrări mele *Români Nomazi*, am observat că de multe ori cuvântul *nomad* a fost luat ca termen general pentru toți Aromânilii. Prin Români *nomazi* eu înțeleg pe aceia dintre Aromâni care se ocupă cu păstoritul sub forma mișcărilor descrise mai sus. De altfel nu eu sănt cel dintâi care dau această denumire populațiunilor noastre care se ocupă cu păstoritul. În privința aceasta, este destul să amintesc lucrarea mai nouă: *The nomads of the Balkans* de A. J. Wace and M. S. Thompson, intitulată astfel, deși autorii ei nu vorbesc într'însa decât numai în treacăt despre păstoritul la Aromâni sub forma nomadă. Nici G. Weigand nu uită să specifică forma vieții păstorești la acei dintre Aromâni care își mută așezările odată cu mânarea turmelor la văratec sau la iernatec: „Sie sind [adică Aromânilii] zum Teile *Nomaden*, die wo es ihnen passt, ihre leichten Hütten im Gebirge aufschlagen und das Weiderecht erkaufen“ (Cf. *Die Aromunen* vol. I. p. 131). Si nici n'am încercat să citez părerile tuturor autorilor care au amintit în treacăt despre viața nomadă la Aromâni, deoarece mi-am închipuit că acest nomadism, socotit în înțelesul larg al cuvântului, în care intră și viața păstorească sub formă de transhumanță, niciodată nu va fi confundat cu nomadismul *cuceritor* al popoarelor de stepă, care nu numai că nu au locuințe stabile, dar cei mai mulți dintre ei sănt lipsiți și de corturi, locuind în carele lor de transport.

răcăcianii își construiesc colibe de formă rotundă, păstorii aromâni, originari din Pind și din Gramoste, au colibe de formă părată. Höeg declară că „une seule fois j'ai vu des huttes carrees“. Noi vom arăta în cursul acestui studiu, că nici păstorilor aromâni nu le sănăt necunoscute colibile rotunde.

In ce privește acum întinderea Sărăcăcianilor, autorul ne dă informații complete pentru ținutul Epirului, unde se găsesc în număr mai mare și de unde s-au răspândit peste toată Peninsula Balcanică. In Epir ei se află răspândiți în comunele din ținutul Zagori, adeca în acea parte a Epirului în care și alți Români au fost grecizați, și despre care am vorbit mai pe larg în România Nomazi p. 220. Iată și comunele cu numărul familiilor lor după datele lui Höeg: *Govriță* (10 fam.), *Calelă* (26 fam.), *Camniă* (4 fam.), *Linghiădes* (15 fam.), *Măzia* (4 fam.), *Zondila* (10 fam.), *Viță* (69 fam.), *Vradeto* (românește: *Brădet*, 30 fam.), *Vovușa* (românește: *Băieasa*, 8 fam.), *Grevenition* (21 fam.), *Delvinăchi* (10 fam.), *Dragări* (13 fam.), *Cucúli* (8 fam.), *Laișta* (Laca 25 fam.), *Lăsnița* (35 fam.), *Liápi* (10 fam.), *Mongliús* (7 fam.), *Macrini* (5 fam.), *Pápingu* (10 fam.), *Paliohóri* (35 fam.), *Scamneli* (13 fam.), *Suli* (15 fam.), *Tepelovon* (52 fam.), *Tervari* (10 fam.), *Ternesă* (Cernești 33 fam.), *Flamburari* (35 fam.) și *Frăstana* (49 fam.). Peste tot 597 de familii. Adică un total de vreo 6000 suflete.

Autorul nu ne dă o hartă, în care să se poată vedea mai bine poziția geografică a satelor înșirate mai sus. Dacă cercetează cineva hărțile mele anexate la *România Nomazi*, va vedea că multe din aceste comune, pe lângă care se află și familiile Sărăcăcianilor, sănăt locuite în cea mai mare parte de Aromâni.

In afară de ținutul Zagori, Sărăcăcianii din Epir se mai găsesc și pe muntele Peristeri ca și în districtele din Ciumerca și Aspropotam, mai ales în apropierea satelor: *Vurgaréli*, *Lipsișta*, *Agnănda*, *Prámanda*, *Melisurghi*, *Shorejana*, *Mațuchi*, *Musiunda* și *Teodoriana*.

Un alt grup de Sărăcăciani se află în eparhiile Euritania și Agrafa. Aceștia sănăt, după autor, mai puțin „pur sang“ decât cei din Zagori. In ce constă inferioritatea lor autorul nu ne-o spune, întru cât aceasta este o părere personală a lui.

Infine vin Sărăcăcianii răzleți din Tesalia care petrec vara în munții districtelor *Aspropotam* și *Casia*. Ei se găsesc în apropierea comunelor *Pertuli*, așezăți în partea sud-vestică a orașului

românesc *Târcol* (Tricala) și *Lujești* la nord-vest de Calabaca. Mutările la văratec ale acestor Sărăcăciani aşezați atât în Epir cât și în Tesalia se fac în același direcțiunii ca și mutările păstorilor aromâni: cei din Zagori și de pe munții Ciumerca se coboară în câmpiiile de pe lângă Arta și Preveza. Cei din eparchiile Euritania și Agrafa, în Acarnania și Etolia. Iar cei din districtele Aspropotam și Casia în câmpiiile din apropierea orașelor românești Larisa și Târcol.

In afara de acești Sărăcăciani, care mai trăiesc la ei acasă, se mai găsesc familii răsculțe în părțile muntoase din sudul Albaniei. Aceștia nu mai trec în Grecia. După aceea un bun număr de Sărăcăciani în Macedonia, în apropiere de orașele *Grebena*, *Florina*, *Castoria* și *Ostrovo*. Cei mai mulți dintre aceștia petrec vara pe câmpiiile Calcidicei. Alții înaintează până în *Sear* (Seres). În Macedonia sârbească există un număr mic de Sărăcăciani pe muntele Peristera și în apropiere de Bitolia. Iar în vechiul regat al Serbiei se găsesc răspândiți în apropierea orașelor *Scopia*, *Pirot*, *Lescovaț*, *Crușevaț* etc. În fine, vine marele grup de Sărăcaciани din Bulgaria, al căror număr, după M. Ischirkoff (*Bulgarien, Land und Leute* p. 31), se ridică la 4690 suflete. Centrul acestor Sărăcăciani este muntele Rodope.

## 2. Originea numelui „Sărăcăcian“.

După ce am văzut răspândirea lor în Epir și peste tot în Peninsula Balcanică, să vedem acum originea numelui lor. Höeg, vorbind despre această populațiune, își intitulează cartea sa: „Les Saracatsans“, ceea ce nu corespunde deloc cu pronunțarea adevărată a numelui lor. Totuși în capitolul „Le nom de Saracatsan“, el caută să lămurească pe cetitor despre aceasta, adăgând, că „Le nom que se donnent les Saracatsans eux-mêmes et sous lequel les désignent les Grecs, est — nous l'avons déjà dit — *Saracačanus*, au pluriel *Saracačanei* où *Saracačan(i)*; la forme écrites est Σαρακατσάναιοί“. Va să zică nici ei însăși, nici Grecii nu-i numesc Saracatsan, ci *Saracačan* (cu č, nu cu ts). Așa stând lucrurile, Höeg putea foarte bine să-și intituleze carte: „Les Saracatchans“. Căci numai acest „*Saracatchan*“ redă mai bine pronunțarea originală, care reproduce forma românească *Sărăcăcian*. Deja prin transcrierea grecească în limba franceză a unui cuvânt curat românesc, autorul, influențat de

screrile autorilor neogreci, a căutat să deie cuvântului un sonețism grecizant. Altmintrelea, dacă după spusa autorului, însși Grecii pronunță numele cu č, n' am înțelege de ce într'o lucrare în care se expune pe larg tot materialul etno-linguistic, ca să se ajungă tocmai la originea lor adevărată, se întrebuiștează un nume care nu există, și se întâlnește numai în scris la Greci.

In ce privește acum originea numelui, explicațiile sănt multe. Toți căti au scris în treacăt sau direct despre Sărăcăciani, n'au neglijat să se propună și asupra originii numelui lor. In special scriitorii greci, au emis păreri deosebite, însă cele mai multe tinzând să grecizeze numele lor. La cei mai mulți dintr'înșii procedeul acesta le pare foarte firesc, mai cu seamă că, după ei, întreaga Peninsulă Balcanică este o țară grecească, pe care o și numesc: Ἐλληνικὴ Χερσόνησο (Peninsula Elenică), iar populațiunile din această Peninsulă, ca Bulgari, Sârbi, Albanezi și în special Aromâni, nu sănt la obârșie decât Greci slavizați, albanizați și româniați. De aceea socotesc că în privința interpretării numelui Sărăcăcianilor nu va fi nici o pierdere, dacă din explicațiunile date de scriitorii greci, vom țineă seamă numai de aceea a lui Aravantinos. Aravantinos (în Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου, Atena, 1856) îl aduce în legătură cu numele comunei *Sacareți* din Valtos în Acarnania, unde Sărăcăcianii își vor fi avut așezările lor primitive. Din *Sacareți* s'a format un *Sacarețani* și prin metateză *Saracațani*. Acest *Saracațan* al lui Aravantinos are singurul defect că redă numele scris de Greci, nu însă și pe acela pronunțat de Sărăcăcianii însși, precum și de toate popoarele balcanice, inclusiv populațiunile grecești. Cât de lipsită de temei este această derivățiune, se vede și din faptul că numele mai vechiu al comunei *Sakaretsi*, după cum ne asigură Höeg, sună *Sakaresi*. Într'o altă lucrare a lui Aravantinos: Μονογραφία πρετού Κουτσοβλάχων se propune o altă origine grecească a numelui Sărăcăcian, plecând de la forma „*Parakatsani*“. Noi nu vom încercă să discutăm imposibilitatea acestei derivățiuni.

Höeg, respingând pe amândouă, propune cuvântul de origine slavă *sărac*. Dânsul crede, că acest cuvânt, care nu se mai găsește în dialectul aromânesc, în timpurile mai vechi a trebuit să existe. Ca probă dă numele comunei *Siracu* din Pind: „*sărac* n'est pas attesté, a ce que je sache, dans les dialectes aromaines, mais nous trouvons en territoire aromain — sur le Mont

Pind et sur le Mont Olympe — deux villages nommés Συρράκου, nom qui manifestement dérive de *sārac*. Il n'est donc pas témoigne, ce me semble, de supposer, que le mot a existé — ou existe encore — dans quelque patois aromoune". In cazul acesta, din apelativul *sārac*, care nu-i cu neputință să fi existat odată și la Aromâni, plus suf. -(a)čani am avea *Sărăcăčani*. După Höeg, forma *sărăcăčan* la început ar fi fost o simplă poreclă, pe care Aromâni ar fi dat-o în batjocură Grecilor nomazi: „les Aromounes se sont moqués des nomades grecs et ils les ont appelé *Sărăcăčani*, c'est à dire „ceux qui habitent les stanis des tsélingas Miséreux“.

In contra acestei etimologii am avea de obiectat următoarele: Mai întâi de toate, chiar dacă am presupune că ar fi existat odată în aromână sau există pe undeva și astăzi cuvântul slav *sārac*, aceasta nu ne-ar putea îndreptăti să admitem că un nume de localitate ca *Siracu*, chiar atunci când se găsește într'o regiune curat românească, ar trebui să derive numai din forma aromână *sārac* și nici decum direct din forma slavă *sirakü*. Cine ar putea să ne asigure că *Siracu* este un derivat din arom. *sārac* — care nu există — ca să presupunem că el a existat odată în dialect, atunci când el ar putea foarte bine să fie un derivat slav? De ce să deducem existența unei forme slave în aromână, care, astăzi, pe cât se cunoaște dialectul aromân, nu există, și să nu derivăm numele de loc. direct din limba slavă, aşa cum se mai găsesc și alte multe nume de localități slave în ținutul locuit de Aromâni în Pind? Eu cred că, între părerea că *Siracu* ar derivă dintr'un cuvânt inexistent la Aromâni și între aceea că el ar putea veni direct de la Slavi, aceasta din urmă este cea mai apropiată de adevăr. Ca probă, Bulgarii mai au și alte nume de loc. derivate din *sirakü* chiar în Bulgaria de azi: *Sirakovo*, comună în districtul Oréhovo; *Sirakovo* (numit pe turcește și *Ussouz-keuy*) în districtul Haskovo; *Sirakovtsi* în districtul Tétevéné; *Siratzitë* în districtul Gabrovo etc. (Cf. *Spisák na naseleňitë města vă tsarstvo Bălgaria*. Sofia 1924 pp. 19, 47, 71, 75). Dar în afară de această obiecție, greutatea cea mai mare o întâmpină în funcținea sufixului, care este de origine slavă. Sufixul -(ă)čan derivă de la nume de localități — nu și de la apelative — originea locală a unei persoane. De la *Prilěp*, oraș în Macedonia, Bulgarii derivă un sing. *prilěpčanets* „om din Per-

lepe“ cu plur. *prilěpčani*. Tot aşa din *Bitolja* un sing. *bitolčanets*, „om din Bitolia“ cu pl. *bitolčani*. Din pluralele lor, Aromâni au făcut un sing. *párlepčan* cu pl. *párlepčani*; *bitulčan* pl. *bitulčani*. Din acestea și altele s'a extras apoi suf. -(ă)čan. Aceasta este originea și funcțiunea sufixului. Așa dar derivarea numelui Sărăcăcian dintr'un apelativ aromânesc *sărac*, cum vrea Höeg, nu-i cu putință nici din cauze morfologice.

O altă etimologie, care merită să fie discutată, este și aceea dată de Pericle Papahagi în *Numiri etnice la Aromâni* p. 14. Autorul acestei lucrări caută originea numelui în cuvântul *sarică*, din care s'a făcut mai întâi un *săricat*, „cel îmbrăcat cu sarică“; și din acesta apoi, cu suf. -ian a eșit *Sărăcăcian*. Aceasta ca chestiune morfologică. În ce privește acum nevoia creiării acestui cuvânt de la o haină ca *sarică*, care nu este obișnuită la una sau două din tulpinile aromânești, ci este haina generală pentru toți Aromâni, iar în vremurile mai vechi, după cum am arătat în *Români Nomazi* (p. 263), a fost generală pentru întreg neamul românesc, autorul încearcă să ne explice că cuvântul s-ar fi format „într'o vreme când *sarica* nu va fi fost portul general al celorlalți Aromâni, ci numai al Sărăcăcianilor sau pentru cuvântul că *sarica* va fi fost purtată de ei într'un mod deosebit decât ceilalți Aromâni“. Mie mi se pare că această motivare este slabă. Mai întâi, ca chestiune de răspândire a saricei la păstorii aromâni, eu cred că în trecut ca și astăzi nu va fi existat păstor aromân care să nu fi avut *sarica* lui. În ce privește faptul că tulpina Sărăcăcianilor va fi purtată sarica mai altfel decât restul Aromânilor, nici asta nu pare plausabil, de oarece și în vremurile mai vechi Sărăcăcianii vor fi purtată sarica aşa cum o poartă și astăzi: unii care sănt mai fuduli poartă sarica numai într'o mâncă, alții o poartă îmbrăcată pe amândouă mâncările. Höeg, vorbind despre îmbrăcămîntea la Sărăcăciani, nu observă nimic particular la portul saricei. Si nici în chipurile reproduse în cartea lui n'am putut observa portul saricei numai într'o mâncă. Prin urmare, Aromâni n'aveau de ce să răză de Sărăcăciani, când portul saricei nu prezintă nimic particular pentru ei.

Dar etimologia lui Papahagi n'ar putea fi admisă și din cauze morfologice. Admit, din *sarică* cu suf. -at să se fi format un *săricat* cu înțelesul „unul care este prevăzut cu o sarică“, întocmai ca în *uricł'at* (și *urincl'at*) din *ureacl'ă* „ureche“ cu

suf. *-at* „unul care este prevăzut cu urechi mari (de măgar)“. Dar această derivație ar fi fost de ajuns pentru a ne redă un cuvânt care să caracterizeze pe „oamenii purtători de sarică“. Al doilea sufix, *-an* ar fi fost inutil. Un derivat ca *sărîcat* cu pl. *sărîcați*, dacă s-ar fi păstrat, ar fi desemnat pe acei dintre Aromâni care poartă prin excelență sarică. De altfel, cât de nesigură îi pare autorului această derivăriune, se vede din faptul că el însuși adaogă la sfârșit de tot: „Nu-i însă cu neputință și o derivare a lui *Sărăcăcian*, *Sărîcăcian*“ drept de la *sarică*, prin ajutorul sufixului *-čan*, ca în *Grebine* > *Grebinčan*, *Pârleap*—*Pârlipčan*, *Mocrean*—*Mocrinčan* etc“. Desigur că aceasta este derivăriunea adevărată a cuvântului *Sărăcăcian*, însă în cazul acesta se ridică alte greutăți. Suffixul *-(ă)cian*, *-(ă)čan*, este împrumutat din limba slavă, cum am arătat mai sus, când am dat exemplele bulgare *Bitolčanets*, *Prilepčanets* etc. În limba slavă sufixul acesta servește ca să derive nume de persoane de la nume de localități, cum sănt Prilép, Bitolja, și cum mai sănt și cele aromânești: Grebena, Pârleap, Mocrean. Însă niciodată nu derivă nume de la apelative, cum ar fi cuvântul *sarică*, ca să credem că un derivat ca *Sărăcăcian* ar putea veni vreodată de la *sarică*.

Aci stă toată greutatea morfologică a derivării numelui *Sărăcăcian* de la *sarică*.

Tocmai funcțiunea sufixului de origine slavă ne arată că la baza numelui *Sărăcăcian* trebuie să vedem un nume de localitate. Acest nume de localitate, după mine, nu poate fi altul decât numele comunei românești *Siracu*.

La începutul acestui articol am văzut regiunea din Pind ocupată de Sărăcăcianii. Majoritatea lor se află în Zagori. În timpurile mai vechi aşezările lor trebuie să fi fost și mai în spate sud, mai ales că drumul pentru văratec îi duceă de-a lungul râului Arta, în câmpiiile dintre Arta și Preveza, pe coastele Mării Ionice, acolo unde se coborau și Aromâni din *Aminciu* și satele din partea răsăriteană a ținutului *Zagori*, ca *Grebeneji*, *Tristinicu*, *Flamburari* etc. (cf. *Români Nomazi*, pag. 227). Dacă ne uităm pe hartă vom vedea că *Siracu* este așezat aproape de cursul superior al Artei, în apropiere de comunele românești *Călărl'i*, *Cornu*, *Dristinicu* etc. De altfel, această derivărije pe care o dau eu are la bază și o tradiție populară la Sărăcăcianii, de care trebuie să ținem seamă. Höeg, discutând

într'un capitol special, dacă Sărăcăcianii la origine au fost nomazi sau sedentari, ne spune că, după tradiția locală, mulți din ei cred că odată ei au fost sedentari locuind lângă *Siracu* și că numai pe timpul lui Ali-Pașa au fost nevoiți să îmbrățișeze viața nomadă, răspândindu-se în locurile unde se găsesc acum: „Le plus souvent, ils racontent qu'ils ont habité Syrrako jusqu'au temps d'Ali Pacha qui les aurait expatriés à cause d'une querelle entre lui et quelques villageois qui seraient donc les ancêtres des Saracatsans“. Ceea ce face pe Höeg să nu dea prea mare însemnatate acestei tradițiuni, este faptul, că dacă într'adevăr Sărăcăcianii s-ar fi mișcat din ținutul lor de origine abia în vremea lui Ali-Pașa, atunci în limba lor ar trebui să se vadă mai multe urme din dialectul grecesc vorbit în Epir. Eu cred că s'ar exagera prea mult, dacă unei simple tradiții populare i s-ar atribui însemnatatea pe care vrea să i-o dea Höeg. Din tot ce spun bătrânii sărăcăciani s-ar putea ține seama numai de numele de localitate *Siracu*, după cum din tot ceea ce povestesc Fârșeroții răspândiți în întreaga Peninsula Balcanică se poate ține seamă de centrul lor de obârșie *Frașari*. Dar în ce privește epoca, în care ei au fost nevoiți să se îndepărteze din locurile lor, aceasta s'ar fi putut întâmplă cu câteva veacuri înainte. Mișcările populațiunilor creștine din Peninsula Balcanică au început de la venirea Turcilor în Europa. Iar acelea ale Aromânilor din Epir datează de la coborârea Albanezilor în Grecia. Astăzi însă populațiunile românești din sudul Peninsulei Balcanice toate aceste mutări le leagă de epoca lui Ali-Pașa, apropiindu-le până pe la sfârșitul sec. XIX, numai din cauza puternicei zguđiri ce s'a produs în vremea satrapului din Ianina, când mișcările revoluționare ale Albanezilor de pe atunci au băgat groază în populațiunile creștine. De aceea cred că localizarea în timp a epocii când Sărăcăcenii socotesc că au fost nevoiți să se îndepărteze din centrul lor n'are nici o însemnatate pentru chestiunea care ne interesează. Grecizarea lor, după cum vom vedea, s'a întâmplat cu mult înainte de aceea a Aromânilor din Zagori, care se începuse înainte de vremea lui Ali-Pașa.

In contra derivării lui *Sărăcăcian* din *Siracu* nu s'ar putea obiectă nimic. Formal și morfologic, totul este în regulă: trecrea lui *i* din prima silabă în *ă* se explică din cauza lui *ă* următor (*Sărăcăcian* — *Sărăcăcian*), iar suf. *-(ă)cian* are întrebuițarea

cerută din limba slavă. În ce privește acum faptul că Sărăcăcianii lipsesc în număr mai mare tocmai în Siracu, de unde și-au luat obârșia, aceasta n'are aşa mare însemnatate, dacă ne gândim la alte două tulpini ale Aromânilor: Fărșeroții și Grămuștenii, care se găsesc și mai răsfirați decât Sărăcăcianii în tot cuprinsul Peninsulei Balcanice. Atât Fărșeroții cât și Grămuștenii au avut ca așezări de obârșie comunele *Frașari* și *Gramostea*. Ce au fost aceste comune odată și ce au ajuns astăzi, ca să nu mai repet ceea ce am spus odată, trimet pe cetitor la pp. 243, 237 din *Români Nomazi*. Aici adaog numai că în Frașari, centrul de obârșie al Fărșeroților, n'au mai rămas decât un număr de păstori albanezi, iar în vestita Gramoste aproape nimic. În afara de aceasta, mai trebuie ținut seama și de faptul că nu toți Sărăcăcianii de azi își au originea dintr'un singur centru. Numele de Fărșeroț, astăzi, s'a generalizat aşa de mult, încât el corespunde, ca înțeles, cu numele unui Aromân originar din Albania, indiferent dacă el trăește în Albania, Macedonia, Tracia sau alt undeva. La fel ca și Fărșeroții, primii Sărăcăciani trebuie să fi fost aceia care se aflau așezați în interiorul sau în apropierea comunei Siracu. Ei puteau fi Aromâni din Pind sau veniți din Albania. După grecizarea acestora, care trebuie să se fi întâmplat cu 5—6 veacuri înainte, au fost numiți toți acei păstori români cu viață nomadă, care în cursul veacurilor au fost desnaționalizați. Si întru cât pe vremea aceea Aromâni care și-au păstrat graiul, prin Sărăcăciani nu înțelegeau decât pe Români grecizați, mai târziu acest nume s'a aplicat tuturor Aromânilor care vorbeau grecește, indiferent dacă ei erau originari din Siracu sau din alte comune.

Dar Sărăcăcianii sănt cunoscuți și sub numele de *Caracaci*. Dacă ar fi să ținem seamă de relatările lui Jireček, ei s'ar mai numi și *Caracolciani*: „Ein Makedonier nannte mir auch die Form Karakolčani und unterschied „weisse Wlachen“ oder Schafhirten und „Schwarze Wlachen“ oder Rosshirten“ (*Das Fürstentum Bulgarien*, p. 118—119, nota 4). Acest din urmă nume mie îmi este necunoscut. Cu toate acestea n'ar putea fi exclus cazul ca el să existe. Se pare că el s'a format din combinarea numelui *Nicolciani* (locuitori din Nicolia), despre care pomenește și Dimitrie Bolintineanu (*Căletořii la Români din Macedonia și Muntele Atos sau Sânta-Agora*, Bucuresci, 1863) și *Caracacian*.

Altmintrelea cu greu l-am putea explică din Sărăcăcian, admisibilă chiar o substituire a lui *Sara-* prin *Cara-*. Schimbarea silabei *-ca-* din mijlocul cuvântului în *-col-* nu s-ar putea explică altfel decât numai admisibilă amestecul formei *Nicolclani*.

Dacă însă în forma Caracolciani amestecul numelui Nicolciani apare aproape evident, în schimb, formațiunea *Caracacian* pentru numele obișnuit *Sărăcăciani* prezintă unele greutăți despre care vom încerca să spunem un cuvânt.

Nu se știe dacă turcescul *kara-* „negru“ în calitate de determinant pe lângă numele de persoană: *K a r a-B e k i r*, *K a r a-M e h m e d*, *K a r a-A h m e d* etc. este o traducere a grecescului μαυρο- „negru“ din Μαυρο-Ιάννης, Μαυρο-Κώστας, Μαυρο-Μανώλης etc. În Peninsula Balcanică el apare după venirea Turcilor în Europa, cu o întrebunțare aproape mai deasă la creștini decât la Turci. În ce privește grecescul μαυρο-, înănd se șeama numai de numele *Morlac* care apare în sec. XII la Diocleas sub forma *Morovlachi* din Μαυροβλάχος (Const. Jireček, *Geschichte der Serben* I, p. 155) sau, după cum vom vedea mai jos, chiar din Μωροβλάχος, el se arată a fi cu mult mai vechiu. Paul Kretschmer (în *Neugriechische Dialektstudien. I Der heutige lesbische Dialekt*, p. 357) ocupându-se cu numele de botez compuse cu porecle la Grecii de astăzi, arată că nume ca Μαυροθεώδορος sau Μωροθεόδωρος, Μωρογεώργιος, Μωροθωμᾶς, Μωρολέων se obișnuiau chiar în epoca bizantină.

In ce privește înțelesul lui *kara*, el a trecut prin aceleași schimbări de sens ca și μαυρο. Din înțelesul de bază „negru“ a ajuns, după Kretschmer (*o. c.*), la acela de „înspăimântător, grozav, aspru, tare“. Ceva mai mult, cu timpul au dispărut și aceste înțelesuri, rămnând un prefix care, după părerea justă a lui Höeg, nu servește decât numai ca să întărească înțelesul numelui la care se adaogă.

Cunoscând acum înțelesurile și funcțiunea lui *kara*, care se acoperă perfect cu grecescul μαυρο, ne întrebăm dacă numele *Sărăcăcian* a rezultat din *kara-Sărăcăcian* sau dintr-o simplă substituire a prefixului *kara-*, fără înțelesurile de mai sus. Eu înclin să cred această din urmă posibilitate, mai ales că, alături de *Sărăcăcian*, existau pentru streinii care i-a numit Caracolciani o altă populațiune aromânească cunoscută sub numele de *Caraguni*, din care Sârbii, după Jireček (*Geschichte der Ser-*

*ben I*, p. 155), au făcut *Crnovunci* (pronunță *Trnovunți*), probabil pentru *Crnogunci*. S'a zis *Caracacian* pentru *Saracacian*, după cum mai târziu s'a zis *Caracolcian* pentru *Nicolcian*, înțelegându-se *Sărăcăcian*¹.

### 3. Originea Sărăcăcianilor.

Cunoscând acum formațiunea românească a numelui *Sărăcăcian*, să trecem la originea lor.

Inainte de a lua în discuțiune dovezile luate din domeniul etno-linguistic, în care noi găsim urme nealterate despre adevărata lor origine, trebuie să ne întrebăm dacă ei mai păstrează ceva în amintirea lor și astăzi despre originea lor îndepărtată. Am văzut mai sus că despre locul lor de obârșie tradițiunea ne vorbește de comuna Siracu. Prin puterea aceleiași tradiții *Sărăcăcianii*, spre deosebire de ceilalți păstori greci — nomazi sau transhumanți — sănt numiți și se numesc chiar ei însiși „*Vlahi*”. În literatura populară publicată în vol. II de Höeg găsesc în cele mai multe cântece întrebuințarea cuvântului „*Vlah*”. Autorul, dând texte grecești netraduse, nu pomenește decât de un singur cântec. Noi, înainte de a lămuri întrebuințarea acestui cuvânt ca nume etnic pentru *Sărăcăciani*, vom da toate versurile din lucrarea lui Höeg în care este vorba despre *Sărăcăcianii Vlahi* adică Români² :

vásta vre jero-Elimbo k'e sí Vlaholivaði,  
 vásta vre Ftéri k'e Mil'á, vásta k'e s Ambelak'i,  
 vásta tus Vláhus pórθane, to(s) Sarakatsanéus  
 nal érθun ap ti Lívaðja k' al érθun ap ti Fíva

<sup>1</sup> N. Iorga în *Istoria Românilor din Peninsula Balcanică*, p. 60 crede, după o afirmație a poetului Bolintineanu, că Cara-Gheorghe „inițiatorul eroic al revoluției sărbești ar fi fost de rasă aromânească”. Nu știm în virtutea căruia document Bolintineanu a izbutit să descopere originea românească a eroului sărb. Dacă ar fi însă ca această origine să se bazeze numai pe supranumele de „Negru” despre care face mențiune și N. Iorga, care îl aduce în legătură cu numele Caracacianilor, atunci obârșia lui aromânească apare mai mult decât îndoilenică. Prefixul turcesc *kara-* se întrebuințează nu numai la Aromâni, dar, în afară de Dacoromâni, la toate popoarele balcanice. Dintre aceștia Grecii și Slavii de sud (Bulgarii și Sârbii) îl au destul de des; mai puțin întrebuințat se află la Albanezi.

<sup>2</sup> Textul cântecelor îl redăm în transcriere fonetică, păstrând cât mai mult caracterele din lucrarea lui Höeg.

k' al ap tis Gúras ta vuná, mazónond ul andáma  
san írban k'e mazóhtikan ston Elimbo sti rak'i.

Traducere:

ține tu, batrâne Olimp, și tu, Vlaholivadi,  
ține tu, Fteri și Mil'a, și tu, Ambelachi,  
ține pe Români aşa cum veniră — pe Sărăcăcianii.  
unii vin din Livadia și alții din Fiva,  
alții din munții Gura, se strâng toți laolaltă,  
și cum veniră se adunară în deal pe Olimp :

(Cânt. 27, vol. II).

Din numele de localități întrebuițate în acest cântec reiese lămurit că este vorba despre Sărăcăcianii care petrec cu turmele în satele românești din Olimp: Vlaholivadi, Fteri și Milia, despre care vezi mai pe larg *Românil Nomazi* (indice). În versurile acestea complinirea lui „tus Vlahus“ prin „to(s) Satakašanéus“ se face tocmai ca să se lămurească mai bine că nu este vorba despre orice „Vlahi“ ci anume despre Vlahii „Sărăcăcianii“.

În versurile care urmează dăm de un cântec, care începe aproape cu aceeași cuvinte, ca și cântecul aromânesc publicat de mine în *Românil Nomazi* p. 274. Acest cântec este interesant pentru noi, de oarece el ne arată că la Sărăcăcianii se întâlnesc aceleași cântece pe care le cântă și păstorii aromâni în dialect.

Voi lai fičori, fičori armârni,	O voi feciori, feciori români,
Fičori di Samarina...	Feciori din Samarina...

Iată versurile grecești :

isis, piðjá vlahóipula, piðjá p ti Samarína,  
torá ūa vjite sto horjó, psilá sti Samarína  
tufek'i na mi ríksete, traγuðja na mi píte  
ki sás akúl i mána mu k' i δól'a aðerfí mu  
k'e ðen alázu tin lambri, stin eklišá ðen vjänun,  
na mí tus martirísete to pú imi lavoménos,  
pés tis otí pandréftika, píra γínaka fránga.

Traducere:

voi feciori români, feciori din Samarina,  
acum o să ieșiți în sate, sus la Samarina,

să nu mai tragești cu puștile, cântece să nu mai zicești,  
căci o să vă audă mamă-mea și duioasa mea soră,  
și nu o să se mai îmbrace în haine nouă, la biserică  
[nu o să meargă.  
să nu le spuneți că sănt rănit,  
spuneți-le că m'am însurat, am luat de soție o streină.  
(Cânt. 17, ib.).

Iată acum și un cântec despre fata de celnic aromân cu părul de mătase:

vrísko řia mickrí Vlahúla  
řia mikrí čelingopúla  
ih'i ta mal'á metáksi  
k'e plíména me tin dáksi  
k'e ta mávra móťia :  
Sk'ila, kumátia m ékamis !

Traducere :

găsesc o mică Româncă,  
o mică fată de celnic.  
aveă părul de mătase  
și pieptenată cum se cade,  
cu ochii ei negri.  
cățeă, m'ai nenorocit. (lit. bucăți m'ai făcut).

(Cânt. 38, ib.)

O bună parte dintre păstorii aromâni din Pind întrebuințează la obiceiurile lor de nuntă cântece grecești, însă cu conținut care se referă la Aromâni; unele din aceste cântece sănt întrebuințate și de către Sărăcăcianii :

vlahúla nirovólai napu psílí rahúla  
me ti rukúla ynéθonda, t aðráhti tis jumáti,  
k' u vláhus tin gartérise s ena stenó sokák'i  
„vláha, napúθi érh'ise k' apúθi katevénis ?“  
„napu to spíti érhome, sta próvata paénu,  
pánu psomí tu pístikú, tsarúh'a tu čubánu“.  
„vláha, ja dód mu to filí, dód mu ta mávra móťia !“

Traducere :

Româncă se coboară de pe colina înaltă,  
cu furca ei torcând, și cu fusul plin,

și Românul o aşteaptă pe un drum strâmt.  
 Românco, de unde vii și de unde cobori?  
 — iată, vin de acasă și mă duc la oi.  
 duc pâine la bărbat și opinci la cioban.  
 — Românco, dă-mi un sărut, dă-mi ochii tăi negri!

(Cânt. 39, ib.).

Altă variantă :

vlahúla nerovúlaj apo psilí rahúla,  
 me ti rokúla γnéθonda, ta ðáhtila tis jomáta  
 k'o vláhos tin aγnánđeve apo psilá rahúla:  
 „vlaha, ðose to fili, ta ðjo ta mavra mätja !

Traducere :

Românca se coboară de pe colina înaltă,  
 cu furca ei torcând, cu degetele ei pline,  
 și Românul privește la ea de pe un deluț înalt.  
 — Românco, dă-mi un sărut, dă-mi amândoi ai tăi ochi negri.

(Cânt. 40 ib.).

Iată acum și cântecul lui Panaiotii Armânul, care a ieșit cu turmele la munte și nu s'a mai reîntors :

víkan i vláh'i staj vuná, víkán ke ta kupáðja  
 tu Panajótí i kupí de fánik'e na érgi.  
 kátu stus kámbus äkatsan sta prásina liváðja,  
 anármeya k' akúrifta k' akulokurizména.  
 jeríz i Panajotína — — — —  
 strungá se strúngra perpatí, liðári se liðári,  
 „strungís pu ín da próvata, strungís pu ín da jíðia ?  
 pidjá mu, pu u aféndis (s)as, to pú n u Panajótis ?“  
 „kirá simás ta próvata, kirá simás ta jíðja,  
 k' u Pana'jótis päätane tóra ðóðeka méres“.

Traducere :

ieșiră Români la munți, ieșiră și turmele lor.  
 și turma lui Panaiotii nu se văză să vină.  
 șezură jos la câmp, la livezile verzi,  
 cu oile nemulse, netunse și la cur netunse.  
 se întoarce soția lui Panaiotii — — —  
 se plimbă din strungă în strungă, din piatră în piatră.

„strungilor, unde sănt oilă, strungilor, unde sănt caprele ? copii mei, unde este stăpânul vostru, unde-i Panaioti ?“ — „doamnă, la noi sănt oilă, doamnă, la noi caprele. și Panaioti murî acum 12 zile“.

(Cânt. 58 ib.).

In fine, mai urmează o variantă, despre care autorul spune că i-a fost dictată de către un baciu chiar din cemuna *Siracu*: „La même chanson m'a été dictée par un bâsos, originaire de Syrrakou, qui prétendait savoir toutes les chansons saracatsenéennes. Voici cette version aussi“.

kalótiha jni ta vuná, kalótihi h' i kámbi,  
to ðánato ðe karterún, to háro ðem bandelh'énun,  
mun gartirún tin áneksi, to maj, to kalok'éri,  
na výún i vláh'i staï vuná, na výún i vlahopúlis,  
na výún ta laja próvata me ta lambrá kuðúña  
výk'e k' i Panajótina — — — —  
strungá se strúnga perpatí, liðári se liðári.  
„peðjá mu pu n o célingas, peðja, pu n o Panajótis ?“  
„kerá mu. — — —  
tom Panajóti skótosan, aftin i haramíðis“.

Traducere :

fericiți sănt munjii, fericite sănt câmpiiile,  
ele moartea nu o aşteaptă, n'au nădejde în ea.  
aşteaptă să vină numai primăvara, luna Mai și vara,  
ca să iasă România la munji, să iasă și fetele românce  
să iasă oilă negre cu clopoțe strălucitoare.  
ieșî și soția lui Panaioti. — — — —  
se plimbă din strungă în strungă, din piatră în piatră.  
„copii mei, unde este celnicul, unde i Panaioti ?“  
„stăpâna mea . . .  
pe Panaioti îl uciseră, hoții aceia . . .“

(Cânt. 58 ib.).

După ce am văzut întrebuințarea lui „Vlah“ în cântecele Sărăcăcianilor, ne întrebăm dacă acest „Vlah“, după cum crede Höeg, însemnează pur și simplu numai „păstor“ sau și „Aromân“. Se știe că prin „Vlah“ mai la toate popoarele balcanice se înțelege „păstor“. Despre această evoluare semantică s'a scris

foarte mult, am amintit în treacăt și eu în *Români Nomazi*, aşa încât nu mai este nevoie ca să insist prea mult asupra ei. Aici mă voiu mărgini numai să întreb dacă cuvântul „Vlah“, însemnând „păstor“ la Greci, aceștia îl întrebuințează și pentru denumirea păstorilor de origine greacă. De sigur că nu. În privința aceasta autorul spune: „En Grèce on appelle ainsi non seulement les Aromounes mais aussi les Caracatsans“. În cazul acesta de ce n'amt admite că termenul „Vlah“, pe care și-l dau Sărăcăcianii își n'ar reprezentă o urmă din vechiul lor nume cu înțeles etnic, încă din vremea când erau adevărați Vlahi de limbă românească? Intru căt această presupunere ar putea fi mai puțin probabilă decât cea susținută de Höeg? Astăzi Albanezii numesc pe Aromâni păstori din Albania *čoban*. Prin generalizare, *čoban* la Albanezi însemnează și „Aromân“. Crede Höeg că Aromâni păstori din Albania s'ar numi vreodată pe ei își *čoban*, pentru faptul că Albanezii le zic aşa? Niciodată. Nici literatura lor populară nu ne arată o astfel de întrebuințare a cuvântului *čoban*. La fel trebuie judecat și despre „Vlah“ la Sărăcăciani. Dacă ei ar fi într'adevăr descendenți ai Elinilor și, prin urmare, tot una cu ceilalți Greci, atunci cu siguranță că nici ei n'ar primi să se numească „Vlahi“, după cum Fărșeroții (păstorii aromâni din Albania) nu se numesc „ciobani“. Că, după cum spune autorul, Sărăcianii întrebuințând cuvântul „Vlah“ pentru denumirea lor proprie, „il n'en faut pas croire qu'il leur vienne à l'esprit de se croire apparentés aux Aromounes“, asta o credem și nu ne surprinde de loc. Dar ne întrebăm, cărei populațiuni desnaționalizate îi place să i se amintească despre adevărata ei origine? Dacă, în privința aceasta Höeg ar fi cunoscut mai bine pe Aromâni din Epir și și-ar fi dat osteneală să întrebe pe Aromâni cu sentimente grecești — aşa numiți „grecomani“, — de ce origine sănt, el ar fi auzit chiar pe aceia dintre ei care nu știu de loc grecește, asigurându-l că ei sănt Greci pur sang.

Pseudogreci de aceștia există și în Macedonia bulgărească. Într'o excursiune făcută de mine în ținutul fărșerotesc din orașul *Vodena* (vechea Edessa), am rămas surprins de graiul Bulgarilor din acest oraș, care, mai mult ca oricare din dialectele bulgărești din Macedonia, se apropia de limba literară vorbită în Bulgaria. Toți acești Bulgari grecomani nu cunosc din grecește decât „kali méra“ și „kali spéra“. Cu toate acestea, ei nu vor

să recunoască că sănt Bulgari. Aceleași constatări le-am făcut și pentru comunele Zarovo, Visoka etc., din apropierea Salonicului, în care, după cum se știe, locuitorii Bulgari vorbesc dialectul cel mai apropiat de limba textelor paleoslave. Cunoscând toate acestea, ne mirăm de felul cum Höeg a tratat această chestiune într'o lucrare științifică, adăogând, cu intențiunea ca să convingă pe cetitor, că „il n'est pas sans importance que les Saracatsans eux mêmes se considèrent de purs Grecs et l'idée qu'ils seraient d'origine aromoune leur est complètement étrangère“.

Eu cred că întrebuițarea cuvântului „Vlah“ atât în graiu și viu cât mai ales în vechea literatură populară a Sărăcăcianilor, este încă un indiciu, pe lângă cele pe care le vom însiră mai jos, că Sărăcăcianii, la origine, sănt „Vlahi“ cu înțelesul de „Aromâni“.

\* \* \*

Trecem acum la probele aduse din domeniul etnografic spre a dovedi originea românească a Sărăcăcianilor.

Luăm mai întâi locuința.

Höeg ne spune că colibele Sărăcăcianilor sănt construite în formă rotundă. Cine nu cunoaște felul cum sănt construite locuințele la toate tulpinile de păstori aromâni ar găsi în această formă de alcătuire a colibelor sărăcăcenești o particularitate care nu există la Aromâni. Iată însă că și tulpina păstorilor români numiți Fărșeroți au numai colibe rotunde. Două din aceste colibe am reprodus și eu în *Români Nomazi*, capitolul „Suirea oilor la munte“. Dacă se vor compara aceste colibe aromânești cu cele sărăcăcenești, se va vedea că ele sănt la fel. Și precum, după informațiunile care mi s-au dat în urmă, vârfușul colbei sau partea superioară ascuțită a acoperișului la colibele fărșeroțești se numește *căčugă* sau *căčelă*, — cuvânt românesc — tot *căčulă* o numesc și Sărăcăcianii această parte a colibei lor: „le toit [de la hutte] est fermé en haut par une *cačula* (χατσούλα), c'est à dire un bouchon de paille“. De altfel, lămuriri complete despre originea colibelor la Sărăcăciani autorul ar fi găsit și în altă parte, dacă s-ar fi interesat puțin și despre viața păstorilor albanezi. În privința aceasta lucrarea lui Franz Baron Nopcsa (*Albanien. Bauten, Trachten und Geräte Nordalbaniens*) ne arată că nici Albanezilor nu le sănt streine colibe rotunde pe care Nopcsa le numește

„Kegelhütten“. Eu cred că tocmai forma colibelor Sărăcăcenești, care își au originea în Albania, ne va arăta nu numai originea românească a Sărăcăcianilor, dar, după cum vom vedea la sfârșit de tot, și tulpina de Aromâni din cari ei au fost grecizați. Höeg, studiind pe Sărăcăciani într-un mod cu totul izolat de ambiția, la aflarea originii lor, n'a fost preocupat decât numai de faptul ca să găsească deosebiri între felul de viață la Sărăcăciani și între acela la Aromâni. În privința aceasta el nu pierde din vedere să releveze și faptul că, pe când în colibele Sărăcăcianilor se află câte un pat, din contră, în colibele Românilor acest pat lipsește: „Les κρεβάτια [= paturile] que construisent les Saracatsans dans leurs huttes ne semblent pas être en usage chez les Aromounes“. Însă și aici greșește. În lucrarea mea citată, vorbind despre locuința păstorilor din Veria, am arătat, independent de ceea ce a scris autorul despre Sărăcăciani, că și în colibele acestora se află câte un pat, dând și dimensiunea lui (Cf. p. 275). De altfel, existența sau lipsa paturilor la păstorii nomazi sărăcăciani sau aromâni n'are importanță ce vrea să i-o dea autorul. Existența unui pat într'o colibă — vorbesc despre Aromâni — nu dovedește și faptul că ei dorm pe pat. Cei mai mulți, dacă nu toți, dorm pe jos. În mutările lor, Aromânilor, care se ocupă tot aşa de mult cu prelucratul lânei (vezi capitolul „Coborîrea oilor la șes“ din lucrarea mea) ca și cu creșterea turmelor de vite, duc cu ei atâtea învelitori și așternuturi de lână, constând din tot felul de „doage, sazme și flocate“, încât toate acestea, întinse pe jos, alcătuiesc paturi având grosimea aproape cât înălțimea unui pat. Cei mai mulți dorm pe aceste așternuturi, căci nici n'ar încăpea toți într'un singur pat. Iar dacă, cu toate acestea, patul există în colibele Aromânilor ca și în cele ale Sărăcăcianilor, acesta servește numai ca să pună pe deasupra, ca peste o laviță, țesăturile și tot avutul lor mai de seamă, spre a nu zacea trântite la pământ, să se murdărească. De altfel, despre lucru acesta ne asigură Höeg, când în vol. II p. 138, discutând originea cuvântului *krivatia* „pat“ la Sărăcăciani, îi explică înțelesul astfel: „le filet d'osier sur lequel repose le mobilier“. Va să zică și patul la Sărăcăciani are aceeași destinație ca și la Aromâni.

Din cele expuse până aci, rezultă că locuința ca și interiorul ei la Sărăcăciani se identifică cu locuința Aromânilor.

Cu toate că autorul mărturisește că, în privința originii Sărăcăcianilor, „plus importants sont les arguments d'ordre linguistiques“, noi nu vom trece la aceste argumente până când nu vom arăta și asemănarea ce există între organizația păstorilor Aromâni și între aceea a păstorilor Sărăcăciani.

Am văzut că grupările de familii păstorești la Aromâni trăesc subt conducerea unei căpetenii, pe care ei o numesc, cu un termen slav, *čelnic*. Atribuțiunile cehnicului le-am arătat în lucrarea mea citată (p. 215). Aici ne mulțumim să spunem că aceleași grupări există și la Sărăcăciani, și că în fruntea fiecărei grupări se află aceeași căpetenie ca și la Aromâni cu aceeași nume aromânesc rostit după pronunțarea grecească: *čelingas*. Iată acum și atribuțiunile unui „*čelingas*“ la Sărăcăciani: „La stani (gruparea de păstori) toute entière est placée sous l'autorité d'un chef, *čelingas* ( $\tau\alpha\acute{\epsilon}\lambda\cdot\gamma\gamma\alpha\varsigma$ ). C'est lui qui porte la responsabilité pour toute la stani, qui loue les pâturages et qui est, pour ainsi dire, le représentant de la communauté devant les autorités. Pourtant quand il y a des décisions importantes à prendre, la chose est toujours discutée entre tous les hommes âgés. La dignité de tsélingas est transmise au fils ainé, quand le père meurt ou ne peut plus exercer ses fonctions. Mais cette dignité n'est pas seulement héréditaire. N'importe qui peut devenir tsélingas qui est assez riche et qui peut se faire accepter par un groupe de familles. D'un autre côté, on peut aussi perdre le rang de tsélingas. Un certain homme avait eu plus de 1000 moutons et il avait été un grand tsélingas; par suite de maladie il perdit toutes ses bêtes, et après cela il n'était plus tsélingas et il devait mener une vie assez humble dans la stani d'un autre chef, plus heureux que lui“. Să se compare acum acest pasaj cu cele ce am spus noi în *Români Nomazi* despre atribuțiunile cehnicului la Aromâni și se va vedea că ele sănt identice. Höeg, care în mod vădit urmărește cea mai neînsemnată deosebire ce ar există între viața Sărăcăcianilor și între aceea a păstorilor aromâni, nu spune nici un cuvânt despre această asemănare, deși organizația cehnicului la Aromâni fi era foarte bine cunoscută din lucrarea lui Weigand, *Die Aromunen*, pe care el o citează des în lucrarea lui. Si *čelingas* la Sărăcăciani, deși este de origine slavă, nu poate fi o formăjune grecească. Cuvântul vine din arom. *čelnic*, pe care Grecii

l-au redat prin metateză mai întâiu subt forma *čeling* (din *čelinc*, cu *nc*>*ng* ca la Aromâni) și din acesta apoi *čelingas*. Această derivațiune mi-o înțemeiez pe faptul că înțelesul cuvântului la Sărăcăcianii se identifică numai cu acela al cuvântului aromânesc. La Slavii din Peninsula Balcanică, Sârbi sau Bulgari, de la care a pătruns la Aromâni, acest înțeles nu există, după cum am arătat în altă partă (Cf. *Elementul slav în dialectul aromân* p. 16). La Albanezi, dintre care o bună parte se ocupă cu păstoritul, *čelnic* este necunoscut. Aceștia au un termen local *p'lač* „bâtrân”, cu atribuțiuni, care se apropie de acelea ale celiicului la Aromâni. Este drept că cuvântul apare și la scriitorii bizantini. Insă aceștia îl reproduc din limba slavă ca să arăte funcțiunea lui la Slavi. Prin urmare el este la ei propriu zis un slavism, care n'a fost întrebuințat în limba vorbită. De aceea, la Bizantini, cuvântul sună *τσελνίκος*, după cum ne relatează Kekaumenos, nu *τσέλιγγας*<sup>1</sup>. De altfel, dacă forma bizantină ar fi fost populară la Greci, ea ar fi trebuit să se păstreze cu accentuația și pronunțarea bizantină. Insă în forma *čelingas* întrebuințată de Sărăcăcianii, avem accentul pe prima silabă în loc de pe penultima, iar *če-* inițial e păstrat și nu este redat prin *tse*. Este drept că Höeg scrie pretutindeni, afară de cazurile când vorbește de adevarata lui pronunțare la Sărăcăcianii, *tselingas* (*τσέλιγγας*), în loc de *tchelingas* (cu *tche-* pentru *tše-*), întocmai după cum forma *Saracačan* el o transcrie *Saracatsan*. Dar aceasta este o transcriere grecizantă. El ar fi putut transcrie în franțuzește *tchelingas* pentru *tselingas*, păstrând adevaratul fonetism, mai ales că cuvântul se aude la Sărăcăcianii numai subt această formă, și tot aşă se întâlnește și în cântecele lor reproduce mai sus.

Un alt moment din domeniul etnografic, care vorbește pentru originea aromânașcă a Sărăcăcianilor este și portul lor.

Comparând cineva capitolul din *Români Nomazi*, în care vorbesc despre portul păstorilor aromâni, cu ceea ce scrie Höeg despre portul Sărăcăcianilor, va vedea că autorul ne dă prea puține informații asupra acestui capitol. Desigur că nu mă voi apucă aici ca să studiez toate piesele care alcătuesc portul sărăcăcian. Insă ținând seamă numai de imaginile reproduce în cartea lui Höeg, cetitorul cunoscător al portului la popoarele balcanice, va observă că portul Sărăcăcianilor se prezintă subt o îndoită

<sup>1</sup> Vezi mai pe larg *Români Nomazi* p. 215.

formă: una mai nouă influențată de portul orășenesc și alta mai veche, care reprezintă adevărul port al Săracăcianilor. Acest port vechiu, care se vede încă la mulți Săracăciani, mai ales la cei îndepărtați din ținuturile locuite de Greci, este identic cu portul Aromânilor. Referindu-ne la chipurile pe care le reproduce autorul în lucrarea lui, ceticorul n'are decât să compare portul celnului de la p. 31 (fig. 21), sau portul bătrânlui aşezat la marginea stângă a fig. 18 de pe p. 26, cu portul păstorilor aromâni din toate tipurile reprodate de mine în *Români Nomazi* și va vedea, nu simpla asemănare, ci identitatea lor. Mă mir de ce Höeg a dat aşa de puțină însemnatate acestui lucru, mai ales că și el a fost izbit de caracterul vechiu ce se păstrează la portul bătrânilor: „le costume du vieillard qui est à gauche sur la photographie fig. 18, et du vieux tsélingas représenté par la photographie fig. 21, est assez différent de celui que portent les autres hommes“. Acest port vechiu nu-i reamintează pe acela al Aromânilor? Höeg, umblând prin așezările Săracăcianilor din Epir, a trebuit neapărat să dea și de păstori și celnici Aromâni. Presupunând cazul că nu i-a văzut pe Aromâni, ceea ce nu este de presupus, mă întreb, n'a avut la îndemnăna lucrarea lui Weigand, *Die Aromunen*, atât de des citată de el, ca să se uite la portul celnului român Zega (p. 256 vol. I), spre a vedea că el este identic cu acela al celnului săracăcian despre care a fost vorba mai sus? El a studiat opera lui Weigand din scoarță în scoarță, găsind și dovezi pentru asemănarea portului dintre Aromâni și Săracăciani. Dar aceste dovezi Höeg nu le citează. Iată un caz: La p. 77 din vol. I Höeg, vorbind despre originea Săracăcianilor, reproduce un pasaj din Weigand, în care acesta se îndoiește de originea lor românească, însă cu rezerva exprimată în fraza „kann mich aber irren, da ich sie nicht genügend kennen gelernt habe“. Dar în acest citat, deși Weigand se îndoiește de originea lor românească, nu uită să adauge că *portul Săracăcianilor se asemănă foarte mult cu acela al Fărșeroșilor*. Höeg reproducând acest citat la p. 77, acolo unde îi trebuiă și nu era vorba despre portul Săracăcianilor, nu pomenește nimic de el în capitolul, în care, vorbind despre portul Săracăcianilor, trebuiă să se refere și la portul Aromânilor.

Eu mă mir cum un cercetător strein ca Höeg, care s'a scosorât printre Săracăciani anume ca să-i studieze subtoate

raporturile, trece cu vederea tocmai elemente hotărîtoare pentru cheștiunile care îl preocupa. Și mirarea mea este cu atât mai mare, cu cât Höeg nu negligează nici cel mai neînsemnat lucru din viața Aromânilor, când este vorba ca să găsească vreo deosebire între aceștia și Sărăcăcianii.

Cam în același fel procedează autorul când studiază și obiceiurile Sărăcăcianilor. Dintre acestea el cercetează mai ales nunta. Înainte de toate, se știe, că în materie de obiceiuri la evenimente aşa de mari cum este căsătoria, oricât de asemănătoare ar fi ele la una și aceeași populațiune, totuși diferă puțin de la o regiune la alta, mai ales când această populațiune se află răspândită pe o întindere aşa de mare cum sănt păstorii Aromâni. În afară de aceasta, mai trebuie admis, că în materie de obiceiuri, se amestecă și multe influențe streine venite de la populațiunile vecine. Höeg, și în privința aceasta, luându-se numai după ceea ce au scris Wake și Thompson, Heuzey despre Aromâni din *Epir și Acarnania*, și neînținând seama de ținuturile celorlați Aromâni, găsește că Sărăcăcianii au obiceiuri deosebite de acele ale Aromânilor. Numai la urmă de tot, dând de un articol asupra obiceiurilor de la nuntă la Fărșeroți, scris de aromânul Vasiliadi în Ἡπειρωτικὸς Ἀστήρ Atena 1904<sup>1</sup>, în care Höeg găsește multe asemănări, adaogă: „Toujours est-il que les cérémonies de mariage, dont parle longuement M. Vasiliadis, se rapprochent sur quelques points des cérémonies saracatsénennes“. Cu toate acestea, nici aceste asemănări nu-i indică nimic pentru originea românească a Sărăcăcianilor. El adaogă cel mult: „il se peut que quelques Saracatsans se soient associés à une tribu aromoune“. Ceea ce vrea să zică că obiceiurile de la nunta Fărșeroților, despre care vorbește Vasiliadi și în care Höeg găsește puncte de asemănare, nu provin dintr-o identitate de origine dintre Fărșeroți și Sărăcăcianii, mai cu seamă că, după cum am văzut mai sus, și construcția colibelor este identică, ci că Fărșeroții au împrumutat obiceiurile Sărăcăcianilor prin amestecul cătorva însă dintre aceștia cu Aromâni. Judecând obiectiv, lucrul acesta n-ar fi cu totul cu neputință. Însă când avem în vedere că, în afară de aceste asemănări, Sărăcăcianii mai au și alte

<sup>1</sup> Articolul lui Vasiliadi este publicat în dialectul aromân și în *Lumina*, v. p. 78 și urm. El este reprodus și de C. N. Burileanu, *I Romeni di Albania* p. 375.

împrumuturi de la Aromâni; când, în afară de aceasta, se mai constată că obiceiurile de la nunta Fărșeroților descrise de Vasiliadi le au toți Aromâni din Albania și Grămustenii din Macedonia — nu numai Fărșeroții din comuna Megidié, despre care scrie Vasiliadi — atunci ajungem la concluziuni tocmai contrarii, anume: că ele nu sănt la Aromâni împrumuturi de la câțiva Sărăcăciani, care s'ar fi amestecat cu Fărșeroții dintr'o singură comună, ci reprezintă, în viața Sărăcăcianilor, urme vechi aromânești încă de pe când ei erau Aromâni.

Toate aceste coincidențe de ordin etnografic studiate până aci, coincidențe, în care se vede o perfectă asemănare mai întâiu în locuința și organizația lor economică, având în frunte același șef ca și la Aromâni, după aceea în îmbrăcămîntea ca și în obiceiurile lor, dau dovada cea mai sigură că, la origine, în Sărăcăciani trebuie să vedem păstori aromâni grecizați. În fața acestei constatări, părerea lui Höeg „mais, si je ne me trompe pas, il n'y a non plus d'arguments d'ordre ethnographique pouvant prouver une parenté entre la Saracatsans et les Aromounes“, cade. Lui Höeg i-au lipsit aceste argumente, pentru că în cea mai mare parte nu le-a cunoscut. Acum când noi le-am probat prin fapte aduse din viața păstorilor aromâni, originea Sărăcăcianilor, cel puțin din punctul de vedere etnografic, se apropie de țămurirea ei desăvârșită.

Odată limpezită aceasta lature a chestiunii, trecem la cealaltă lature, anume la argumentele aduse din limbă Sărăcăcianilor.

\* \* \*

Inainte de a intră în fondul acestui capitol, trebuie să precizăm de la început că desnaționalizarea Sărăcăcianilor s'a produs cu trei-patru veacuri înainte de grecizarea păstorilor aromâni numiți „Cupăciari“, care au fost desnaționalizați cu două veacuri înainte. Amintirea acestora despre vechea lor origine este încă proaspătă. Sărăcăcianii nu-și amintesc nimic despre aşa ceva. În afară de aceasta, întreaga conformație a dialectului lor grecesc se infățișează subtil o formă, care îl deosebește de celealte dialecte grecești septentrionale. Vechimea acestei deosebiri trebuie să fie de patru-cinci veacuri. De aci rezultă că grecizarea lor trebuie să fie ceva mai veche.

60\*

Admițând această vechime, nu trebuie să ne mire faptul că acești Aromâni, grecizați într'o epocă aşa de îndepărtată, nu mai păstrează în graiul lor nici o particularitate fonetică sau flexională din dialectul aromân. Desnaționalizarea popoarelor balcanice a rezultat aproape peste tot din cauza bilinguității lor: Aromâni din Epir vorbesc tot aşa de bine grecește ca și aromânește; cei din Macedonia vorbesc perfect bulgărește, iar în unele părți din Albania, mai bine albanezește decât aromânește. Când o parte din Aromâni din Epir se grecizează, sau cei din Macedonia și Albania se bulgarizează resp. se albanizează, ei vorbesc limbile adoptate fără particularități gramaticale din graiul lor, prin urmare cu aceeași perfecțiune, cu care le vorbeau încă pe când erau Aromâni. Tot ce pot aduce cu ele aceste populațuni desnaționalizate sănt un număr de cuvinte mai vechi. Astfel de cuvinte de origine aromânească, păstrate în graiul lor grecesc încă din epoca pe când erau Aromâni, avem și la Sărăcăcianii, la fel cum avem și la Cupăciari. Și cunii este lucru foarte firesc ca aceste cuvinte să țină mai mult din sfera ocupațiunii lor originale, cele mai multe dintre elementele românești din graiul Sărăcăcianilor se referă la păstorit.

Iată aceste cuvinte:

In primul rând, Sărăcăcianii, grecizându-se, și-au păstrat denumirile de înrudire pentru membrii cei mai de aproape din familie. Intre acestea avem cuvintele *tată*, singura formă pentru denumirea părintelui și *lala* pentru „unchiu“. Amândouă sănt aromânești, reproducând pe *tată* și *lală* din dialect. Höeg le consideră de împrumuturi. Lucrul în sine n'ar fi cu neputință. Intru căt însă aceste cuvinte nu se găsesc în graiul celorlalți Greci, cu care Aromâni stau în legături mai strânsse decât cu Sărăcăcianii, care se mișcă din loc în loc, probabilitatea de a vedea în ele moșteniri vechi din graiul lor străbun apare cu mult mai mare.

Dar mulțimea cuvintelor aromânești Sărăcăcianii le-au păstrat din domeniul ocupațiunii lor cu păstoritul.

**mil'or, mil'ora și mbl'or, mbl'ora** „quand l'agneau commence à couvrir les brebis, il prend le nom *mbl'or*; on appelle *mbl'ora* „l'agnelle qui met bas pour la première fois“. Sânt, după cum se știe, arom. *ml'or, ml'oară*; dacor. *mlor, mioară*. Aceleași cuvinte se întrebunează și pentru capre. (Cf. vol. II. p. 116);

manar „mouton favorisé qui ne suit pas le troupeau, mais reste avec les hommes dans les konakia“ este arom. *mânar* „mielul care se ține acasă pentru îngrășat, mielul învățat să umble după om“ (vezi *Români Nomazi*, p. 104);

**vitul, vitula** „chevreau sevré“. Derivate: *vituljenmén* „chèvre qui met bas le premier an“; *vitulukačku* „chevreau mis au monde par une chèvre qui n'a pas encore un an“. Toate din arom. *vitul'u*;

**vitlaris**, dintr'un mai vechiu *vittularis* (βετουλάρης) „le berger qui garde les agneaux sevrés“. Arom. *vitul'ar* (derivat din *vitul'u*), despre care vezi mai pe larg *Români Nomazi*, p. 105 ;

**dumušarku, dumušara** „chèvres qui s'absentent du troupeau pour aller se promener à leur gré“. Arom. *dumuşar*, *dumuşarcu* „căruia îi place să stea acasă, să rămână în urmă“ ;

**bal'u, bal'a** „au visage blanc“. Arom. *bal'u* „orice cal, bou, oaie, catăr cu o pată albă în frunte sau cu față albă“. Cuvântul nu poate fi un împrumut albanez la Sărăcăcianii, de oare ce el ține din lunga serie de cuvinte aromânești din graiul acestora ;

**bašurku, bašura** „qui a des tâches blanches sur le cou“. Același cuvânt cu același înțeles îl au și păstorii Aromâni : *başur*, *başură*, despre cari vezi *Români Nomazi* p. 107 ;

**belu, bela** „désigne tous les moutons qui ont le corps blanc“. Deși cuvântul este de origine slavă, totuși întrebuințarea lui în sfera termenilor pastorali se întâlnește numai la Aromâni cu înțelesul de „oaie sau câne de culoare albă“. Vezi *Români Nomazi*, p. 166 și Murnu, *Rum. Lehnw.* p. 34 ;

**bučku** „qui a le corps blanc et les joues rouges“. Arom. *bušcu* mai ales despre caii care au culoare castanie. (Cf. Dalametra, p. 46);

**kalisu, kalisa** „mouton blanc qui a des tâches noires autour des yeux“. Arom. *calešă* cu același înțeles păstoresc. Originea cuvântului, care se găsește și la Bulgari, nu-i încă sigură. Pentru Sărăcăcianii el este cuvânt aromânesc, de oarece se găsește în tovărășia altor cuvinte cu înțeles apropiat, între care avem și forma care urmează imediat :

**lăju** „noir“ Arom. *laiu*, dacor. *laiu*, probabil, după cum a arătat I. Țicăloiu, din mediolatinul *laius*, -a, -um, pentru care vezi mai pe larg *Zeitschrift f. rom. Phil.* XXXVIII, p. 485. Vezi și S. Pușcariu în acest volum.

**katsinu** „dont toute la tête est rouge“. Arom. *coațin*, -ă „oaiet cu pete roșii pe obraz“, *coacina*, întrebuițat ca nume de oaiet pentru oile care au botul de culoare roșiatecă, din lat. *coccinus*, -a, -um. (Cf. Pușcariu, *Etym. Wörterb.* 383);

**murătu**, întrebuițat numai în unire cu *laju*: *muratu laju* cu înțelesul „noir comme du charbon“. Autorul crede că acest cuvânt vine din μοῦρο „mure“ cu suf. -atus. Întru cât cuvântul există numai la Sărăcăcianii, el trebuie să fie un derivat aromânesc sau de la „*mură*“, care s-a pierdut la Aromâni, sau de la forma aromânașă *măratu* cu înțelesul original „nenorocit“. Această cuvântă, care ca evoluare a înțelesului este același cu alb. *mjere* „nenorocit“, înrudit cu vgr. μέλας „negru“, a trebuit să aibă la început înțelesul de „negru“. Cu acest vechiu înțeles el s-a păstrat la Sărăcăcianii. La Aromâni de astăzi *măratu* a evoluat spre înțelesul „nenorocit“, întocmai după cum un alt cuvânt cu același înțeles, „*laiu*“, în afară de „negru“, mai însemnează „nenorocit“, iar la Albanezi *zi* „negru“ însemnează și „nenorocit“. Nu este exclus cazul ca forma aromânașă *măratu* să stea, ca origine, în legătură cu alb. *mjere* și vgr. μέλας. Despre aceasta voiu vorbi în altă parte. Aci mai adaug că *măratu*, ajuns mai târziu *muratu* (cu *u* pentru ă după labială, ca *fumeie* pentru *fămeie—fomeie*), s-a întrebuițat de către Sărăcăcianii în unire cu *laiu* pentru întărirea înțelesului acestui din urmă;

**rusu**, ca și *muratu* se aude numai în unire cu *laju*: *rusu laju* „noirâtre“. Arom. *rusu* (< lat. *russus*) e întrebuițat la vite care au culoare blondă: *capră rusă* „capră roșcată“ (*Românii Nomazi* 282);

**gorbu** „noire“ despre capre. Arom. *corbu*, *corbă* tot despre capre ;

**floru** „blanc“ tot despre capre. Arom. *floru*, *floră* „capră albă de tot fără nici un păr negru“ (cf. *Românii Nomazi* 282). În arom. forma *floră* trebuiă să sună *floară*. Această formă care mi-a fost necunoscută la tratarea păstoritului la Aromâni am întâlnit-o mai târziu în revista rom. *Flambura*, I, 134;

**bardzu**, **bardza** „brune rougeâtre“. Arom. *bardzu*, -ă în *capră bardză*, *mulă bardză*, despre care vezi mai pe larg *Dacoromanica* II, p. 679 ;

**vakru** „mouton blanc à la tête et aux pieds noires?“. Autorul nu-și poate explică originea acestui cuvânt. El reproduce și alte deriveate: **βάκρινα** însemnând după Hépitès „προβατίνα με μαυρού πρόσωπον“ (oi cu față neagră). Tot după Hépitès **βάκρινα** sau **βάκρινη** în Lentékada însemnează „δ μελανόθριξ μὲν ἐν δλω προσώπῳ, λευκόθριξ δὲ ἐν τῷ ἄλλῳ δέρματι“ (cu părul negru peste toată față, cu păr alb în restul corpului). Cuvântul este termenul pastoral aromânesc **oacârn**: *oiae oacârnă* „oaie neagră la cap și albă la corp“ (*Români Nomazi* 107); în Siracu și *ocrenă* „oaia care are botul și picioarele negre“. Cuvântul există și în dacor. *oacăr*. Forma săracăceană trebuie să derive din *oacârnă*, pronunțat de Fărșeroți *oacăru* (cu *rn* > *r* obincinuit la ei) care, mai târziu, prin cădere lui ă neaccentuat, a ajuns *oacru* și, din acesta, cu pronunțarea lui *o* inițial ca semiconsonantă, a ajuns *vacru*<sup>1</sup>;

**mušku, muška** „chèvre noire à barbiche blanche“, pe care autorul îl derivă din lat. *muscus* după G. Meyer. Din cauza lui și cuvântul reprezintă forma arom. *mușcru, mușcră*, care se găsește și subt 'forma *múșcură* în: *capră mușcură* „capră cu culoarea deosebită la grumazi, la burtă și subt cele patru picioare“ (cf. *Români Nomazi* p. 282). Cuvântul există și în dacor. *oiae muscură* sau *muscurie*. (Pentru originea cuvântului arom. care se apropiu de cel albanez *muškulüer*, vezi Th. Capidan, *Raporturile alb.-române*, iar pentru originea formei dacor. G. Giuglea, *Cercetări Lex.* p 18. Höeg, care cunoaște lucrarea mea, căci o citează. de mai multe ori, poate să cunoască forme date mai sus);

**l'aru** „noire et blanche“. Este arom. *l'ară, -ă* „pestrîț“ pentru vite: *capră l'ară, mu'scar l'ară, vacă l'ară* (cf. *Români No-*

<sup>1</sup> C. Diculescu, studiind etimologia cuvântului arom. în legătură cu formele dacor. (*Dacoromania IV* 441) adăogă la sfârșit că „relevarea cuvântului mediobulgar se datorește lui Th. Capidan“. Eu n-am relevat aceasta niciodată. În lucrarea mea *Elementul slav în dialectul aromân*, am arătat că în dialectul macedo-bulgar există *okrena ovca* „oaie oacârnă“ și de aci, bazat și pe form. arom. din Siracu *ocren*, pe care eu o relevam pentru întâia dată și de la mine o cită și Diculescu, am emis părerea că originea lui trebuie căutată în limba bulgară. Totuși cuvântul poate să fie de origine românească, intrat cu ceilalți termeni pastorali în limba bulgară. Ceea ce m'a făcut pe mine să-l consider bulgăresc a fost mai întâi prezența lui în dialectul mac., după aceea sufixul *-en* în limba bulgară și forma din Siracu *ocren*. Însă cuvântul poate fi vechiu în limba română având o origine autohtonă. Originea grecească este mult mai puțin probabilă.

*mazi* p. 222). Cuvântul există și în limba alb. *l'are*, *l'aroš* „bunt, scheckig“. Necunoscându-i-se originea, s-ar putea să avem la bază o formațiune românească. În lucrarea mea *Rap. alb.-rom.* l-am dat ca împrumut albanez. N'ar fi cu neputință ca Sărăcăcianii să-l aibă direct de la Albanezi;

*g'esu* „qui a le visage blanc“. Este dat de Höeg din arom. *ghesu*, -ă în *capră ghesă* „roșcată“ (despre care vezi mai pe larg *Români Nomazi*, p. 282). Originea cuvântului aromânesc nu este lămurită;

*g'eskantu* „qui a le corps gris et le visage blanc“. Arom. *capră ghesucanătă* „cu părul alb roșcat“ din *ghesu* și *cănută* „căruntă“;

*kanutu* „grise“ tot despre capre. Arom. *cănut*, -ă „de culoare cenușie, sură“ din lat. *canūtus*, -a -um;

**murgu și murga.** Primul se întrebunează pentru numirea unui câne „de couleur foncée“, al doilea pentru catăr de aceeași coloare. Amândouă sănt cuvinte aromânești. (Vezi mai pe larg *Rap. alb.-rom.* p. 478 și 540);

**kakarandza** „crotte de chèvre“ pe care Höeg încearcă să-l derive din gr. *κακάω*, însă, din cauza lui *dz* strein de limba greacă, îl declară „mot de formation peu claire“, este arom. *căcă-readză* cu același înțeles, despre care vezi mai pe larg lucrarea mea *Die Nominalen Suffixe im Arom.* p. 76 sq.;

**guša** „goître“ (des moutons), pe care autorul încearcă în zadar să-l derive din gr. *ἄγχω*, este arom. *gușă*. Din românește cuvântul a pătruns, prin păstori, la toate popoarele balcanice, după cum am aratat în *Rap. alb.-rom.* p. 476;

**kul'andza** „dysenterie“ (des chèvres). După M. Zikidis cuvântul acesta se întrebunează în Epir și pentru disenteria la oameni, nu numai la vite. Aravantinos îl înregistrează sub forma *kolianitsa* (*χωλιανίτσα*). Höeg derivă acest cuvânt din turc. *kulendž* „colique, douleur d'intestin“, iar acesta la rândul său, s-ar putea referi la gr. *κωλική*. În fond forma săracăciană reprezintă cuvântul arom. *culeandză*, boală la vite, când li se umflă picioarele și fac puțoiu la încheieturi; la Veria această boală se arată mai ales la genunchi și la unghii. În aromână cuvântul, după cum am aratat în *Români Nomazi*, p. 346, vine din bulg. *kolēnica* „genuchi“,

pronunțat la început *koleaniṭa*, așa cum o dă Aravantinos pentru Epir : κωλιάντσα. Această formă reprezintă pronunțarea originală a Aromânilor, păstrată de Sărăcăcianii și răspândită printre Grecii din Epir. În ce privește schimbarea de înțeles la Greci, ea se explică prin confuzie cu alte boli. Höeg, printre boalele de la vitele Sărăcăcianilor dă și *parmára* „maladie contagieuse des moutons. Le lait des brebis s'amincit comme de l'eau; elle deviennent aveugles et ont des abcès sur les genoux“. El mai adaugă că, după alții, această boală, în care este vorba despre abcese la gentichi „désigne en Épire la même maladie que κουλιάντζα“;

vurla despre oi „amețit căpiu“. Necunoscându-i originea, Höeg reproduce părerea lui Sárros care îl derivă din ital. *frullo*, adăogând că la Du Cange se găsește un compus βρούλλανεμος „ouragan“. Cuvântul este arom. *vârlu*, *vârlă*, un postverbal din *vârlescu* „căpiez, amețesc, înnebunesc“, iar acesta, după cum am arătat în *Elem. slav în dial. arom.*, p. 88 din bulg. *vârluvam* sinon. *běsněja* „turbez“;

*karðár* „terrine à traire“, pentru care autorul crede că ar veni din καδάρι, diminutiv de la κάδος. Această derivație nu poate explica propagarea lui *r* din prima silabă. El reprezintă la origine un *l* asimilat lui *r* final, sau chiar un *l* trecut în *r*, când după el urmează o consonantă : *aðirfús* pentru ἀδελφός; *Arvanitis* pentru Ἀλβανίτης etc. (Cf. vol. I, p. 197). Prin urmare ar putea fi tot un cuvânt arom. *căldare*, cu aceeași întrebunțare la păstorii aromâni, și același cu καρδάρι „Melkgefäß, Melknapf“. Căderea lui *a* final se explică ușor. Tot la Sărăcăcianii avem *lanar* „carde“ dintr'un mai vechiu *lanári* (λανάρι) < lat. *lanaria*, etc.;

*strunga* „clôture où l'on trait les brebis“. După lămuririle ce ne dă autorul, Sărăcăcianii din Tesalia numesc *strungă* locul unde se mulg oile în timpul verii, iar *mandrī* locul unde se mulg oile în timpul iernii. Acest înțeles îl are cuvântul și la Aromâni. Numai că astăzi la aceștia cuvântul *strungă* a fost înlocuit printr'o formă slavă *cutar*. Însă cumcă în vremurile mai vechi a existat și *strungă*, aceasta se poate vedea mai întâi din întrebunțarea lui în cântecele populare (despre care vezi mai pe larg în *Români Nomazi* p. 161), al doilea din păstrarea lui la Sărăcăcianii încă până astăzi. Originea românească a acestui cuvânt la Greci a arătat-o deja G. Meyer (*Neug. Stud.* II p. 79),

iar pentru formațiunea lui pe teren balcanic, cf. acum expunerea lui G. Giuglea (*Dacoromania* II 329 și urm.);

**kačula** „bouchon de paille“ (qui ferme la cabane en haut), despre care vezi cele spuse la p. 941;

**sarmanītsa** „berceau“. Arom. *sărmăniță* „leagăn pentru copii“ și, prin extensiune, „copilul din leagăn“;

**braska** (μπράσκα) „crapaud“. Arom. „broască“;

**vérgea** „axe de l'ensouple posterieure“. Arom. *veargă*. G. Meyer (*Neugr. Stud.* IV 17) îl derivă din ital. *verga*, însă în graiul Săracăcianilor și în sfera celoralte cuvinte aromânești el este o formă aromânească;

**armáta** „les beaux habits“. Arom. *armată* „orice îmbrăcămintă mai aleasă, mai distinsă“. Cu acest înțeles păstrat și sub forma *armă* (Vezi și Pușcariu, *Etym. Wörterb.* 125). G. Meyer (*Neugr. Stud.* III p. 11 și urm.) îl derivă din grecește, întru cât *árma* (în lat. *arma*) există și la Greci. Însă la aceștia *árma* ar putea fi tot un cuvânt românesc sau de origine romano-balcanică; iar în ce privește *armáta*, aceasta este o formă arom. ieșită dintr'un particiup substantivat. De altfel, un cuvânt *armáta* (ἀρμάτα) cu înțelesul dat de G. Meyer „Flotte“ und „Heer“ atestat tot pentru populațiunile din Epir, însă de origine ital. (*armáta*) există odată și este adevarata formă grecească. Cealaltă formă nu trebuie confundată cu aceasta, căci este de origine arom., mai ales că ea este întrebuințată de Săracăciani, cu o trecere semantică foarte ușor de explicat la Aromâni;

**šigun** „manteau à manches en laine qui va de l'épaule jusqu'aux genoux“. Autorul care îl derivă din arom. *sigune* cu același înțeles (vezi *Români Nomazi*, capitolul „Portul bărbătesc“, p. 256), adăogă că această haină nu se mai poartă la Săracăciani decât de bătrâni;

**tsipuni** și **čpun** același cu *šigun*. Arom. *fipuni* despre care cf. *Români Nomazi* ib.;

**klástra** (χλιάστρα) „colastra“. Arom. *curastră*, *culastră* ;

**úrda** „La urda est considérée comme une sorte de fromage“. Arom. *urdă* și *urđă* (cu δ numai în Epir). Despre originea cuvântului vezi *Dacoromania* II 470 și III, 582;

**giza** „sorte de fromage fait avec du babeurre (ksnóγala) que l'on fait bouillir“. Autorul îl derivă din alb., de unde l-au

împrumutat și Aromâni. Observ numai că înțelesul formei de la Sărăcăciani se acoperă cu acela al formei arom. *giză*. Din această cauză, ca și din faptul că se găsește alături de *urdă* și *culastră*, el reprezintă cuvântul aromânesc;

**manúr** „grand fromage de forme ronde“. Höeg îl derivă din arom. *mänure* despre care am vorbit și în *Români Nomazi*. Originea cuvântului aromânesc nu este cunoscută;

**papara** „plat fait avec de pain et du fromage“. Arom. *păpară*, un fel de *bucuvală*, însă cu bucătelele de pâne mai mari și cu unt mai mult; se prepară la *cășare* (stână). Cf. *Români Nomazi* p. 278;

**kukurets** „petit plat que l'on prépare de la facon que voici“... Nu mai reproducem mai departe, căci este aceeași mâncare ca și la păstorii aromâni, numită *cucureci*, despre care am vorbit mai pe larg în *Români Nomazi*. Cuvântul se află și la Albanezi. Originea lui este necunoscută. Se poate ca păstorii aromâni să-l aibă de la Greci sau Albanezi;

**guguča** „le fruit de l'artichaut“. Höeg îl derivă din arom. *guguciu* „épi de maïs“. Originea cuvântului la Aromâni este slavă, după numele pasărei *guguče* și *gugučka* „porumbel“, același ca formațiune cu dacor. porumb, porumbel;

**gurgol'a** „pomme de terre“. Arom. *gurgul'i* dat în Dicț. lui Nicolaidi;

**vitsa** (βίτσα) „osier, cravache“. Arom. *vitsă* idem, dat în dicționarul lui Nicolaidi;

In afara de aceste cuvinte studiate de noi până aci, autorul mai dă următoarele: **gavós** (γκαβός) „aveugle“ din arom. *gavu*, cu același înțeles, întrebuiuțat, după Nicolaidi, în Macedonia; — **gribós** (γριπός) „courbé, voûté“ din arom. *gribosă* cocoșat, curbat, îndoit; — **zoura** „lie, marc“ (d'huile, de café), ce qui reste d'immangeable (p. e. d'un gâteau, *pita*), din arom. *zură*, dat de Nicolaidi; — **kola** (χόλλα) „feuille de papier“ din rom. *coală* idem; — **cripitura** (χρεπιτούρχ) surtout au plur. (-*uris*) „grandes pierres par-dessus lesquelles on peut passer un ravin ou une gorge“ arom. *cripătură* „crepătură“; — **mingus** „poulain“ din arom. *mingu* „mânz“, citat după Pușcariu (*Etym. Wörterb.* 1092); — **moabeti** (μοαμπέτι) „vorbă, con vorbire, conversație“ din arom. *muabete* (turc. *mühabet*), care există în toate limbile balcanice;

— buka (μπούκα) „jou“ din arom. *bucă* „gropițele obrazului, bucile obrazului, pulpă etc.“; — bubuk' (μπουμπούκ') „boboc“, din arom. *bubuk'e* idem; — butina (μπούτινα) „vaisseau dans lequel on bat le beurre, baratte“ din rom. *putină*. În aromână cuvântul îmi este necunoscut. Se vede că l-au avut odată și Aromâni; astăzi pierzându-se din graiul lor, se mai păstrează la Sărăcăcianii. — tsindziá „gencives“ (plur. tant.), din arom. *dzindzie*, dacor. gingie; — fletra și fletura (φλέτουρα) „papillon“, din arom. *flitură*, dacor. fluture; — hazós (χαζός) „stupide“ din arom. *hazó* „nebun, prost, neghiob“. Cuvântul se întrebunează mai mult în regiunea Veriei și în Epir. În Macedonia este necunoscut. În arom. cuvântul este socotit de proveniență greacă; — sturnári (στυρνάρι) pronunțat și *sturnar* „zilex“, arom. *sturnare*. Originea cuvântului arom. nu este cunoscută. În *Români Nomazi* noi l-am adus în legătură cu forma greacă.

În afară de aceste cuvinte, avem și câteva verbe:

șurau „siffler“, pe care autorul îl derivă din gr. συρίω, căutând (vol. I, p. 152) să explice trecerea lui *i* (*u*) în *u*; însă nu ne spune nimic despre prefacerea lui *s* în *š*. Aceasta s-ar explica numai admitând că cuvântul este identic cu arom. *şuer* „fluer“;

*flituráu* (φλέτουρω) „voler.“ Arom. *flitoredzu* „flutur“. Vezi mai sus, *fletra*;

*bumbunizi* (μπουμπουνίζει) pers. 3 sg. ind. prez. „tună“. Arom. *bumbuneadză* de la *bumbunare*, formăjune onomatopeică;

*bušlau* (μπουσουλώ) „marcher à quatre pattes“. Arom. *abu-*  
*siledzu* „a umblă ca brotăceii pe mâni și pe picioare, a merge deabusilea“.

Între formele însirate până aci, am introdus toate cuvintele din graiul Sărăcăcianilor date de Höeg ca aromânești, precum și pe acelea a căror origine el n'a știut să și-o explice, însă, după mine, sănt tot aromânești. Toate aceste forme fac împreună vreo 70. Dintre acestea, 41 fuseseră recunoscute de Höeg, iar restul de 29, relevate de mine. Am lăsat la o parte cuvintele streine din dialectul aromân, care se găsesc și în graiul Sărăcăcianilor, chiar atunci când acestea țineau de sfera termenilor păstorești. De asemenea n'am relevat nici unele trecheri semantice, ca *mavrus* (μαυρος) cu două înțelesuri: „negru“ și „neno-

rocit“, chiar atunci când ele sănt întrebuințate numai de Sărăcăciani, nefiind cunoscute în limba greacă comună.

\* \* \*

Ajungând la sfârșitul dovezilor noastre din domeniul linguistic pentru susținerea originii românești a Sărăcăcianilor, trecem la argumentele lui Höeg, cu ajutorul cărora vrea să explice originea lor veche grecească.

Höeg, referindu-se la viața Grecilor din antichitate, încearcă să dovedească că în vechea Eladă, alături de populațiuni e sedentare, există una care duceă o viață nomadă. El mărturesește că nicăieri, la scriitorii greci, nu se pomenește, în mod expres, despre existența unei astfel de populațiuni: „Mais il faut avouer que, si je ne m'abuse, nous ne trouvons dans la littérature classique aucun passage où, expressément, il soit question de nomades en Grèce“ (p. 87). Totuși, ținând seamă de faptul că termenul *νομάς* la vechii Greci se întrebuință numai pentru însemnarea populațiunilor nomade în felul Scitilor, care se mișcau din loc în loc și trăiau în carele lor, autorul crede că: „Si les auteurs classiques ne mentionnent pas de *νομάδες* vivant en Grèce, la seule conclusion que l'on en puisse tirer, c'est que ce pays n'a pas eu de nomades du genre scythe“ (p. 88). Eu nu cred că cuvântul *νομάς* la vechii Greci trebuie să fi avut numai înțelesul ce vrea să-i dea autorul. Lucrul acesta se poate vedea și din înțelesul etimologic al cuvântului. Forma *νομή*, din care se derivă *νομάς*, însemnează „loc de pășune“ și „pășune“ („Weideplatz, Weide“), iar *νομάς*, la origine, nu înseamnă decât „cel care paște turmele, cel care rătăcește cu turmele prin pășuni“ („Hercden weidend, auf der Weide umher schweifend“). Va să zică, faptul dacă cei care rătăcesc cu turmele dorm în care, sub corturi, sau în colibe, este ceva cu totul secundar. Ideea fundamentală este aceea de „a se mișca, a rătăci cu turmele prin pășuni“. Cu acest înțeles îl întâlnim și mai târziu în mult citatul pasaj al Anei Comnena: ὅπόσοι τὸν νομάδα βίον εἴλονται, : adecă „cei care duc viață nomadă“ în sensul celor spuse de noi mai sus. Prin urmare, nici din punct de vedere etimologic nu se poate susțineă înțelesul restrâns pe care autorul vrea să-l dea cuvântului *νομάς* la vechii Greci. De altfel, și pasagiile din scriitorii greci, pe care le reproduce Höeg, nu ne arată nimic din ceea ce el vrea să dovedească. În ele nu se vede decât viața păstorească

subt forma de transhumanță<sup>1</sup>. Așa stând lucrurile, orice încercare de a găsi un punct de legătură între viața actuală a Sărăcăcianilor și între aceea a vechilor Greci rămâne zadarnică. Această legătură nu se poate face decât numai cu viața păstorilor aromâni. Pentru aceasta vorbesc toate asemănările studiate până acum în cele două domenii: etnografic și lingvistic.

In domeniul etnografic avem :

1. Perfecta asemănare între locuința Sărăcăcianilor și între aceea a păstorilor români numiți Fărșeroși: și unii și alții locuiesc în colibe rotunde cu vârful (acoperișul) colibei numit: *căculă*.

2. Identitatea în organizația lor economică: și unii și alții sănt conduși de *celnici*, care stau în fruntea fiecărei grupări de păstori.

3. Identitatea în port, în forma lui cea mai veche.

4. Identitatea în obiceiuri.

In domeniul lingvistic :

1. Avem câteva cuvinte aromânești care se referă la membrii intimi din familie.

2. Avem o serie de verbe: *șurau*, *fluturau*, *buşiau* etc.

3. Avem un mare număr de cuvinte aromânești moștenite din sfera ocupațiunii lor cu păstoritul. Toate aceste cuvinte nu pot fi socotite, cum vrea să credă Höeg, ca simple împrumuturi. Aromâni trăesc în vecinătatea și a altor popoare, cum sănt: Albanezii, Bulgarii și Sârbii, asupra căror au exercitat o oarecare influență. Cu toate acestea, la nici unul din aceste popoare numărul cuvintelor din sfera ocupațiunii pastorale nu este așa de mare ca la Sărăcăcianii<sup>2</sup>.

<sup>1</sup> Dau în traducere franceză pasagiul din *Oedip Rege*, reprobus de autor: "Car je sais bien qu'il ne l'ignore pas, puisque pendant trois ans nous conduisions sur le mont Cithérone, lui deux troupeaux, et moi un seul, et je le voyais souvent pendant six mois tout entiers, depuis le printemps jusqu'au lever de l'étoile de l'ours. Aux approches de l'hiver, je ramenais mes troupeaux dans mes étables, et lui ramenait les siens dans celles de Laüs" (p. 86–87, vol. I). In acest citat nu se poate vedea nici o urmă de nomadism. Intrănsul este vorba numai despre o simplă transumanță.

<sup>2</sup> Să se compare, în privința aceasta cuvintele românești din limba albaneză (în Th. Capidan, *Raport. albano-române*), din limba sârbo-croată (în Sextil Pușcariu, *Studii Istroromâne*, vol. II, 1926) și din limba bulgară (în Th. Capidan, *Raport. lingvistice slavo-române*). Se va vedea că din 69 de cuvinte românești câte se găsesc la Sărăcăcianii, abia 10–12 sănt identice cu acelea de la Albanezi, Sârbi și Bulgari.

In ce privește acum tulipa aromânească din care ei au fost grecizați, la prima vedere, s'ar păre că ei țin de Aromâni din Pind, mai ales că, dintre toți păstorii aromâni, aceștia sănt care se găsesc astăzi în vecinătatea lor. Totuși, ținând seamă de forma rotundă a colibelor lor, a cărei origine trebuie căutată în Albania, eu înclin a crede că ei sănt resturi din acei Români originari din Albania, pe care Grecii din Arcania și Eolia și numea Arvanitovlahi (vezi aceasta în *Români Nomazi*, p. 247). Această părere mi-o întemeiez și pe faptul că obiceiurile de la nuntă, despre care am vorbit mai sus, se asemănă cu aceleasi obiceiuri ale Fărșeroților. În afară de aceasta, și unele cuvinte cum ar fi șigune, pentru ceea ce Aromâni din Epir numesc tipune (*Români Nomazi*, p. 257), după aceea generalizarea termenului stane, pentru ceea ce păstorii din Epir numesc căsare, ca și altele care se găsesc la Sărăcăcianii, toate aceste dău dovadă despre o apropiere mai mare cu Fărșeroții. În orice caz, aceasta este o simplă părere. Primii Sărăcăcianii desnaționalizați ar fi putut fi și Aromâni din Pind, căci în vremurile mai vechi împreună cu Fărșeroții se coborau în spre sud și păstori din Pind. La aceștia se vor fi adăogat mai târziu și Aromâni din Albania, de la care Sărăcăcianii vor fi moștenit forma colibei și toate celelalte asemănări. Principalul este că ei sănt la origine Aromâni grecizați cu cinci-șase veacuri înainte și, poate, și mai de mult.

Th. Capidan.

## 11.

### Bibliografie și literatură veche.

La Muzeul Limbei Române se păstrează legate la un loc :

1. *Psaltirea în versuri* a lui Dosofteiu, a. 1673;
2. *Acatistul Născătoarei de Dumnezeu* al lui Dosofteiu, a. 1673.

Comparând aceste cărți cu descrierea din *Bibliografia românească veche*, pp. 209—216, constatăm următoarele :

1. Psaltirea e completă, cu lipsa foii 88 și cu mici lipsuri la foile 146<sup>2</sup>, 148, 184, 191, 223 v.-229, 241, 242, 244, 245, 246, 247, 265. Foile liminare care cuprind cele două prefețe săntlegate greșit, și anume cele trei foi din urmă, cuprinzând sfârșitul